

Bir Gazeteci ve Aydın Olarak Falih Rifkı Atay (1893-1971)

Funda Selçuk Şirin*

“En kötü kader 1918’de bizim karşımıza çıktı. Dört çıkmaz ortasında önümüz, arkamız, sağımız solumuz kapalı idi. Ağızlarından Bittik! sesi geliyordu. Gönüllerden kopan: bir Niçin? sözünden başka hiçbir vasıtamız, hiçbir kuvvetimiz, hiçbir imkanımız olmayarak kaderin üstüne yürümedik mi ?”

Falih Rifkı Atay, “Yaşamak”, Dünya, 9 Mart 1952.

Özet

Louis Althusser’in devletin ideolojik aygıtları arasında önemli bir yer verdiği basın, imparatorluktan ulus devlete geçişte sistemin kendini yeniden üretmesi noktasında önemli bir araç olarak kullanıldı. Gazeteciliğe 1912’de genç bir İttihatçı olarak Tanin Gazetesi’nde başlayan Falih Rifkı Atay da bu aracı en etkili şekilde kullanan isimlerden biri olarak karşımıza çıkar. Atay, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Cumhuriyet paradigmasının oluşmasında olduğu gibi, bunun halka götürülerek bir ulus inşa edilmesinde de ayrı bir yere sahiptir.

Falih Rifkı Atay, imparatorluktan ulus devlete geçişte ulusun ve devletin yeniden inşası noktasında önemli isimlerden biridir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in en yakınındaki isimlerden biri olan Atay, hem Kemalizm’in teorileştirilmesi ve sistemleştirilmesi hem de halka açıklanması ve halkın bu ilkeler doğrultusunda inşası sürecine etkin bir şekilde katıldı. Özellikle gazeteyi Kemalizm’in halka götürülmesi ve benimsetilmesini sağlama noktasında yani Kemalizm’in propagandası için etkili bir araç olarak kullanan Atay’ın 1930’lardaki gezileri de son derece önemlidir. Geziler hem ulus devlet inşasında genç Cumhuriyet için en iyi örneği bulmak noktasında hem de halkın faklı rejimlere ve ülkelere dair bilgi kaynağı olması bakımından önemli bir yere sahipti.

Anahtar Kelimeler: Falih Rifkı Atay, gazete, Kemalizm, ulus devlet inşası, gezi

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, funda.sirin@kou.edu.tr. (ORCID ID: 0000-0002-1548-7646).

(Makale Gönderim Tarihi: 25.08.2017, Makale Kabul Tarihi: 30.10.2017)

Falih Rifkı Atay As A Journalist And Intellectual (1893-1971)

Abstract

The press which was put into an important place among ideological apparatus of state by Louis Althusser was used as an important instrument in transition from empire to nation-state system in the process of reproducing itself. Falih Rifkı Atay starting as a young Unionists in the Tanin Newspapers in 1912 was realized to be as the one who use this instrument most effectively, and who has an distinguished place both in the formation of paradigm of republic following the establishment of republic and in building the rings between public and republic.

Falih Rifkı Atay is one of the important names in the reconstruction of the state and nation in the process of transformation from empire to nation state. Atay, who was one of the closest names to the President Mustafa Kemal, participated both in the process of theorizing and systematizing Kemalism and in the process of explaining Kemalism to the public and the construction of the nation in accordance with these principles. He used the journal as an effective means of conveying Kemalism to the public and the adoption of Kemalism. His trips in 1930s are extremely important. Those trips had an important place in both discovering the best model for the young republic in the construction of nation state and being the source of information for the public about different regimes and countries.

Keywords: Falih Rifkı Atay, Newspaper, Kemalism, Nation State Building, trips

GİRİŞ

Hoca Hilmi Efendi ile Huriye Cemile Hanım'ın ikinci erkek çocuğu olan Falih Rifkı Atay, 1893'te İstanbul'da doğdu¹. Babasının ısrarı ile

¹ Falih Rifkı Atay'ın gerek Bolu ve Ankara milletvekili olarak seçildiği dönemlerdeki, yani 1923 ve daha sonraki dönemlere ait (1943, 1946) mazbatalarında ve gerekse de kendisinin hazırladığı özgeçmişinde doğum tarihi Rumi 1309 ve Miladi 1893 olarak verilmektedir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No: 37539, Sicil No: 463; ayrıca Atay'ın, *Ulus* gazetesinin 25 Aralık 1943 tarihli nüshasındaki "50. Yaşım" başlıklı makalesi de doğum tarihini 1893 olarak göstermektedir. Falih Rifkı Atay, "Yas Üzerine", *Dünya*, 27 Aralık 1964 Ali Canip Yöntem de Falih Rifkı Atay'ın doğum tarihini 1893 olarak vermektedir. Bkz. Ali Canip Yöntem, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1931, s. 543. Ancak yine Falih Rifkı Atay hayatta iken hazırlanarak yayınlanan *Türk Meşhurları*, İstanbul 1933-1935; *İnönü Ansiklopedisi*, Cilt:4, Ankara 1950 ve Reşat Ekrem Kocu'nun

evlerinin yakınındaki Sıbyan Mektebine gitti. Bu okulda fazla kalamayan Atay, bir kadın hoca ile bir zenci kalfanın idare ettiği yeni bir sıbyan mektebinde ilköğrenimini tamamladı.² İlkokulu bitirdikten sonra Kovacılar'daki Rehber-i Tahsil Rüştiyesi'ne devam etti. Rüştüye yıllarında dikkatini en çok çeken ders tarih oldu. Durum üzerinde Hayri Bey'in öğrencilerine gizli gizli okuduğu Mizancı Murat'ın "Umumi Tarih" kitabından seçtiği yazılar etkili olur.³ Rüştiye'nin son sınıfındayken 1905'teki Japon-Rus Savaşı'nın yarattığı siyasal tartışmalara tanık olan Atay, daha sonra bu olayı kişisel tarihinde bir uyanış olarak değerlendirecektir.

Rüştiye'yi 1905'te bitirdikten hemen sonra dönemin en seçkin okullarından biri olan ve müdürlüğünü Hüseyin Cahit'in (Yalçın) yaptığı Mercan İdadisi'ne başladı.⁴ Rüştiye yıllarında abisinin kütüphanesinden gizlice aldığı dönemin ünlü yazarları ile şairlerinin yazdığı Servet-i Fünun ve Malumat gibi dergileri okumaya başlayan Atay, Namık Kemal'in "Rüya"sını, Tevfik Fikret'in "Sis" ini ve "Tarih-i Kadim"ini ve yasaklı pek çok yayını bu yıllarda okudu.⁵ Daha İdadi yıllarında

hazırladığı *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul 1960 ansiklopedilerinde ise, Falih Rıfki Atay'ın doğum tarihi 1894 olarak verilmektedir. Mustafa Baydar'ın hem biyografi hem de edebiyatçılarla yaptığı röportajlara dayanan eserinde de Atay'ın doğum tarihi 1894 olarak verilmektedir. Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul 1960, s. 35; yine Atay ile yapılan bir röportaj dayanarak kaleme alınan " Falih Rıfki Atay Konuşuyor" isimli çalışmada da doğum tarihi 1894 olarak verilmektedir. Bkz. Baki Suha Edipoğlu, *Falih Rıfki Atay Konuşuyor*, Ankara 1945, s. 4; Türk Parlamento Tarihi'nde ise Falih Rıfki Atay'ın doğum tarihi 1905 yılı olarak verilmektedir. Bkz. Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Donem (1923-1927)*, Ankara, 2004, s. 143. Atay'ın doğum tarihine ilişkin karışıklık ve nedenine dair bkz. Mustafa Selçuk, "Falih Rıfki Atay Biyografisine Katkı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt:44, Sayı:44 (2012), ss.197-208.

²Falih Rıfki Atay, "Kültür Davamız", **Ulus**, 4 Kanuni Evvel/Aralık 1937; *Yenileşme Donemi Türk Edebiyatı Seçmeler*, Falih Rıfki Atay, Haz: Mustafa Yücel, Ankara, 2003, s. 12.

³ Rüştiye'deki hocaları kendi ifadesi ile "sarıklı tiplerden" oluşur. Rüştiye'nin müdürü ise aynı zamanda Hariciye Nezareti'nde memur olarak görev yapan Kenan Bey'dir. Falih Rıfki Atay, *Batış Yılları*, İstanbul 1963, s.8-10; Edipoğlu,, *a.g.e.*, s.4.

⁴ Atay, *a.g.e.*, s.13. Mercan İdadisi, 1294 (1877)'de yüksek bir İdare Mektebin dönüştürülen Mektebi Mülkiye'nin lise kısmıydı. Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, İstanbul, 1977, s. 932

⁵ Hikmet Dizdaroğlu, "Falih Rıfki Atay", *Türk Dili*, S.1, (Mart 1981), s. 549. Servet-i Fünun dergisinde yazan Hüseyin Cahit (Yalçın) ile İkdam gazetesi Paris muhabiri Ali

edebiyatla ilgilenmeye başlayan Atay, küçük manzumeler ve nesirler kaleme aldı. Her ne kadar Servet-i Fünun edebiyatını yakından takip etse de bu ilk denemelerinde Divan edebiyatına yakın bir üslup tercih ederek, oldukça ağdalı bir dil kullandı. Faik Sabri'nin çıkardığı "Çocuklara Mahsus" gazetesine yolladığı, 1907 tarihli fakat yayınlanmayan ilk yazısı da bu dil özelliğine sahiptir.⁶

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Mercan İdadisi'nin son sınıfında olan Atay, İttihat ve Terakki ismi ile ilk defa o günlerde gazete sütunlarında karşılaşır. Bu yeni ortam, o güne kadar yasak olan edebiyat ile hiçbir kaygı duymadan ve büyük bir hevesle ilgilenmesine imkân verdiği gibi siyaset ile de ilgilenmeye başlar.⁷ II. Meşrutiyet'in kültürel ve siyasal ortamı içinde yetişen Atay, zamanla İttihatçıların batılılaşma girişimlerini desteklediği gibi İttihatçılığı, imparatorluğun kurtuluşu için tek çare olarak görmeye başladı. Henüz daha lise öğrencisi iken karşılaştığı, düşünsel gelişimi üzerinde etkili olan ve bu etkiyi gelecek yıllarda da koruyacak olan önemli bir gelişme ise 31 Mart Vakası oldu. Olayı, on gün süren bir yılgın tedhiş havası ve karşı devrim olarak değerlendirir.⁸

İlk şiirini bu tarihte edebiyat öğretmeni Celal Sahir'in yardımı ile Nisan 1327 (1909) tarihli Servet-i Fünun'da "Kenarı Kabrinde" ismi ve

Kemal arasındaki tartışmaları ve edebiyat dünyasında Muallim Naci ile Rezaizade Mahmut Ekrem'in Edebiyat-ı Cedide'ye dair tartışmalarını ilgiyle takip etti. Arkadaşlarıyla gruplar kurarak bu tartışmaları kendi aralarında da devam ettirdiler. II. Abdülhamit döneminin baskıcı yönetimi nedeniyle edebiyat yasak olduğu için genç kuşak edebiyatla ilgili tüm uğraşlarını gizli olarak sürdürür. Atay, *Batış...*, s.26; Falih Rifkî Atay, *Kurtuluş*, İstanbul 2000, s.39; Atay, "23. 7. 1908", *Cumhuriyet*, 24. 7. 1949

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Agah Sırrı Levent, *Türk Edebiyat Tarihi*, Cilt:1, Ankara 1973, s.20-35; Hasan Akay, *Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler*, İstanbul 1998, s.11-29. Ancak zamanla Cenap Şahabettin, Halit Ziya (Uşaklıgil) ve Ahmet Haşim'in Servet-i Fünun'daki yazılarını yakından takip eden, böylece Tanzimat edebiyatına bir tepki olarak ortaya çıkan Edebiyat-ı Cedide akımının etkisinde kalarak daha sade bir dil kullanmaya başladı. Bir üst sınıftan arkadaşı Orhan Seyfi (Orhon) ile Yeni Edebiyat ve Tevfik Fikret'in şiirleri üzerine tartışmalara katılan Atay'ın İdadi yıllarındaki edebiyat merakı üzerinde, hem Servet-i Fünun hem de Fecr-i Ati edebiyat akımları içinde yer almış olan edebiyat hocası Celal Sahir'in (Erozan) etkisi büyüktür.

⁷ Atay, *a.g.e.*, s.13-29; Atay, Falih Rifkî Atay, *Eski Saat*, Ankara 1998, s. 7-8.

⁸ Atay, *Batış...*, s. 36.

“Tabiışgahi Lahuti” imzasıyla yayınladı.⁹ II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki kültürel ve düşünsel ortam içinde en çok Batıcılık, Osmanlılık ve Türkçülük akımlarının etkisi altında kaldı. Balkan Savaşları’na kadar, sıkı bir Osmanlı olarak, İmparatorluğun tüm unsurlarıyla devamından yanadır. İttihatçıları ve batılılaşma yönündeki girişimlerini, İmparatorluğu içine düştüğü bataktan kurtaracak tek yol olarak görür.¹⁰ Balkan Savaşları’nın sonuna kadar Türkçülüğe karşı mesafeli bir tavır içindedir.

Falih Rıfki Atay, 1909’da idadiyi bitirerek Darülfünun’un Ulum-ı Edebiyye şubesinde yükseköğrenime başladı. İdadi yıllarında olduğu gibi bu yıllarda da Cenap Şahabettin ve Halit Ziya gibi Edebiyat-ı Cedide akımının önde gelen isimlerinin eserlerini ve yazılarını yakından takip etmektedir.¹¹ Darülfünun’daki eğitimine devam ettiği yıllarda Hukuk Mektebi öğrencilerinden Sındırgılı Süreyya’nın çıkardığı “Tecelli” dergisinde şiirler¹² edebiyat ve toplumsal sorunlarla ilgili yazılar¹³ kaleme aldı.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Trablusgarp ve Balkan bunalımı ile karşı karşıya kaldığı yıllar Darülfünun öğrencisi Falih Rıfki’nin kişisel tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Gelişmeler, kuşağına mensup pek çok genç gibi O’nun üzerinde de sarsıcı bir etki yarattı.¹⁴ Siyasal gelişmelerle olduğu kadar siyaset ile de daha yakından ilgilenmeye

⁹ Tabiışgahi Lahuti, “Kenar-ı Kabrinde”, *Servet-i Fünun*, NO: 985 C:35, 8 Nisan 1327 (29 Nisan 1909) s.14.

¹⁰ Atay, *Batış*, s. 18; Atay, *Kurtuluş*, s.176.

¹¹ Falih Rıfki Atay, *Çile*, İstanbul 1955, s.56.

¹² Dergide yayınlanan şiirler için bkz. "Sukut" ve "Aksamlar", *Tecelli*, C.1, S. I, 29 Teşrinisani 1326 (12 Kanunuevvel 1910), s. 8; "Dere Kenarında" ve "Kar Sahnelerinden", *Tecelli*, C.1, S. III, 1 Kanunusani 1326 (14 Kanunusani 1911), s. 9; "Hayatın Yolunda", *Tecelli*, C.1, S. IV, 19 Kanunusani 1326, (31 Kanunusani 1911), s. 8;; "Sev", *Tecelli*, C. II, S. VII, 9 Mart 1327 (22 Mart 1911), s. 8;; "Hücrem", *Tecelli*, C. II, S. VIII, 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911), s. 7

¹³ Falih Rıfki, "Edebi İrtica'lar", *Tecelli*, C.1, S. III, 1 Kânunusani 1326 (14 Kânunusani 1911), s. 2, 3; "Mübarez-i İçtimaiye" *Tecelli*, C.1, S. VI, 21 Şubat 1326 (6 Mart 1911), s. 6.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Funda Selçuk ŞİRİN, "The Traumatic Legacy of the Balkan Wars for Turkish Intellectuals", *War and Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913 and Their Sociopolitical Implications*, Edited by, Hakan Yavuz and Isa Blumi, The University of Utah Press, Utah 2013, ss.679-703.

başladı. Balkan devletlerinin İstanbul'u tehdit edebilecek bir duruma gelmesi, herkes gibi Atay'ı da şaşkınlık ve tedirginlik içinde bıraktı. Edirne'nin kaybı bu durumu daha da derinleştirdi. Gelişmeler ve kayıplar sonundaki tepki, O'nun git gide Türkçülüğe yönelmesini sağladı. 1913 yılı, Atay için düşünsel dönüşümünün yanı sıra gazetecilik serüveni bakımından da bir başlangıçtır. İlk defa 1912'de "Milli Dert"¹⁵ başlıklı köşe yazısı ile başladığı ve aralıklarla yazdığı Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit 'den gelen teklif üzerine bu tarihten sonra düzenli olarak yazmaya başladı. Balkan Savaşı yıllarında gazetede "Edirne Mektupları" başlığıyla gözlemlerini yayınladı.¹⁶ Edirne geri alındıktan sonra, Hacı Adil Bey'in seçtiği ve dostlukları ilerleyen yıllarda da devam edecek olan Şükrü Kaya'nın da bulunduğu "kabiliyetli bir grup genç" ile şehre giden Atay, seyahat sonunda Enver Paşa, Mustafa Kemal ve Fethi Bey gibi pek çok genç İttihatçı ile tanışma imkânını da bulmuştur.¹⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Tanin gazetesinde yazmaya başlaması İttihatçılar ile yaklaşmasını sağladı. İttihatçıların olduğu gibi aydınların da uğrak mekanı olan Nuruosmaniye'deki İkbâl Kiraathanesi'nin müdavimi olduğundan başta Ziya Gökalp, Yahya Kemal olmak üzere Cemal Paşa, Talat Paşa Bahattin Şakir, Doktor Nazım gibi pek çok ünlü İttihatçı ile tanışma imkanı yakaladı.¹⁸ Tanin'deki muhabirliği yanında Şehbal dergisinde edebiyat ile ilgili makaleler de yazdı.¹⁹ Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Sadaret Mektubi Kalemî'nde memuriyete başladı.²⁰ Ancak kısa süre sonra bu görevinden ayrılarak Dahiliye Nezaretî'nde Talat Paşa'nın yanında Türkçe katibi olarak çalıştı.²¹ Talat Paşa'nın Bükreş'e yaptığı

¹⁵ Falih Rifki, "Milli Dert", *Tanin*, 30 Kânunusani 1912

¹⁶ Falih Rifki, Çatalca Hattı Muharebelerinde Abisi Reşat'ı kaybetmiş olmasının da etkisini ve sarsıntısını yazılarına yansıtır. Falih Rifki, "Edirne Yolları", *Tanin*, 22 Temmuz 1913; "Yanan Köy", *Tanin*, 2 Eylül 1913, "Dört Sahife", *Tanin*, 21 Ağustos 1913

¹⁷ Atay, *Batış*, s. 66; Atay, *Çankaya*, Cilt:1, Ankara 1961, s.58

¹⁸ Falih Rifki Atay, "Geçmiş", *Dünya*, 17 Aralık 1967

¹⁹ Falih Rifki, "Kıyam", *Şehbal*, 15 Teşrinisani/Kasım 1328, s.334; "Memleketimizin Yakın Tarihine Küçük Bir Rücu" *Şehbal*, 15 Şubat 1328, s.66-67, "Gemici", *Şehbal*, 1 Mart 1329, s.447

²⁰ Ediboğlu, a.g.e., s.7.

²¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No:463. Atay, Talat Paşa'nın yanında çalışmaya başladığı günlerde Paşa ile ilk görüşmesini Zeytindağı'nda şu şekilde verir: "...Kendisine memur olurken beni gene evindeki gibi

seyahate katıldı. Bu geziye dair gözlemlerini Tanin gazetesinde yayınladı.²²

I. Dünya Savaşı yıllarında, Bahriye Nezareti'nde Cemal Paşa'nın Kalem-i Mahsus Müdür Muavini olarak çalıştı. Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu Kumandanı olarak Suriye'ye gitmesi üzerine Atay da İhtiyat Zabıt Vekaleti'ne atanarak Suriye'de Dördüncü Ordu Karargahı İkinci Şube'de görev yaptı.²³ Darülfünun Edebiyat bölümü son sınıf öğrencisi olan Atay'ın yedek subay olarak askere alınması, Darülfünun eğitimini yarıda bırakmasına neden oldu.²⁴ I. Dünya Savaşı'na dair değerlendirme, gözlem ve eleştirilerini, 1918'de Şam'da iken kaleme aldığı "Ateş ve Güneş" ve 1932'de yayınladığı "Zeytindağı" isimli kitaplarında dile getirdi. Dördüncü ordunun lağv edilerek yerine Yıldırım ordularının kurulmasından sonra Cemal Paşa'nın Alman İmparatoru'nun daveti üzerine Almanya'ya yaptığı seyahatte ona eşlik etti. Kudüs düştükten sonra, emrinde çalıştığı Cemal Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü.²⁵

Talat Paşa Kabinesi'nde Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa'nın Özel Kalem-i'nde Müdür Muavinliği görevine devam eden Atay, Talat Paşa Kabinesi'nin istifasından kısa süre önce Heybeliada Çarkçı Mektebi Bahriyesi İkinci ve Üçüncü sınıfların Edebiyat muallimliğine 20 Ekim 1918'de 1500 kuruş maaş ile atandı.²⁶ Ancak öğretmenlik görevine uzun süre devam etmeyerek Necmettin (Sadak), Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasi (Dirik) ile birlikte 20 Eylül 1918'de Akşam gazetesini çıkararak burada yazmaya başladı.²⁷ 1917'de Ziya Gökalp'ın çıkardığı

sevimli ve külfetsiz karşılaştı: -Ne kadar aylık alacaksın?, -On lira, efendim. -Cok yahu...Biz senin yaşında iken iki altına takla atardık." Falih Rifki Atay, *Zeytindağı*, Ankara 1957, s. 21.

²² Falih Rifki, "Bükreş Üzerinde Tanin Muhabiri", *Tanin*, 31 Mayıs 1914

²³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463; *Cemal Paşa, Hatıralar*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2001, s.164-166.

²⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463; Bu durum Darülfünun arşivindeki belgelerde de mevcuttur. Bknz. Mustafa Selçuk, a.g.m.,s.198.

²⁵ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 164-166

²⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No:463. 463.; Falih Rifki Atay, "Çankaya, Ehibba Sive-i Yağmada", *Dünya*, 7 Mart 1952

²⁷ Atay, a.g.e, Cilt: I, s.34.; Falih Rifki Atay, "Gazete", *Dünya*, 5 Nisan 1954

Yeni Mecmua'yı da yayınlama görevini üstüne alan Atay, aralıklarla bu dergide de edebi ve siyasi içerikli yazılar kaleme aldı.²⁸

Akşam gazetesinde Milli Mücadeleyi destekleyen yazılar yazdı. Ancak kısa süre sonra bu yazıları nedeniyle Harp Divanı'na verildi.²⁹ Yaklaşık olarak 88 gün Bekir Ağa Bölüğü'nde tutuklu kalan Atay, II. İnönü zaferi sonrasında serbest kaldı.³⁰ Yeniden Akşam gazetesinde yazmaya başlayan Atay, Alemdar gazetesi başyazarı Refii Cevat (Ulunay) ve Ali Kemal ile sert polemiklere girdi.³¹

İzmir'in düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, yakın arkadaşı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile birlikte İzmir'e giderek Milli Mücadele'nin önder kadrosu ile tanıştı. İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile uzun bir röportaj yaptığı gibi, ilk defa Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasına da davet edildi. Bu yemekte bizzat Paşa tarafından Ankara'ya milletvekili olmaya çağrıldı.³² İzmir'deyken arkadaşları ile birlikte

²⁸ Falih Rifkî Atay, "Geçmiş Zaman", *Dünya*, 4 Ekim 1953

²⁹ Tutuklanma haberini önceden alan Falih Rifkî, Anadolu'ya kaçmak için eski bir ittihatçı olan Tolcalı Süleyman'la görüşmüştür. Ancak yakın bir tarihte evlenecek olan Atay, Anadolu'ya kaçmak fikrinden vazgeçer ve kısa süre sonra da tutuklanır.. Bkz. Falih Rifkî Atay, a.g.e., Cilt: I s. 122-123. Atay, hece ölçüsüyle şiir yazan ilk kadın ozanımız olan İhsan Raif hanımın kızı Şefika Hanım ile evlendi. Bkz. Mina Urgan, *Bir Dinazorun Anıları*, İstanbul 2008, s. 132.

³⁰ "Şarkın huzur ve sükûnunu ihlal etmek", "Kuvay-ı Milliyecilik etmekle, Anadolu'da halkın canına ve malına kast eden çeteleri halkın canına ve malına gasp etmeğe teşvik etmek, işlenen cinayetlerden de haberdar olmak" iddiası ile tutuklanan Atay, "Anadolu'da vatan müdafaasına uğraşanlardan başka hiç kimsenin tarafı olmadığını, kanunsuzlukları, cinayet ve zulümleri teşvik edecek bir insan olmadığını" açıklayarak kendisini savunduğunu yazar. Suriye'den büyük bir servetle donduğu iddiasıyla, Cemal Paşa'nın yanında yedek subay olarak bulunduğu, yıllar nedeniyle de sorgulanan Atay, bunun nedeninin Ali Kemal'in çıkardığı söylentiler olduğunu belirtir. Atay, a.g.e., Cilt: I, s.125-130. Atay'ın, tutukluluğa son vermek amacıyla Akşam gazetesindeki ortaklarından Necmettin'i (Sadak), eski okul arkadaşı ve zaman zaman da polemik yaşadığı Refik Halit'i (Karay) araya koydu. İdam istemi ile yargılanan Atay, yaklaşık üç buçuk ay süren hapis hayatından sonra, Refik Halit'in arabuluculuğuna gerek de kalmadan, hem düzenli ordunun başarılı girişimlerinin İstanbul'da yarattığı havanın etkisi, hem de arkadaşlarının topladıkları 500 liralık rüşvet sayesinde serbest bırakıldı. Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 1992, s.239-240.

³¹ Atay, a.g.e., Cilt: I, s.53.

³² Falih Rifkî Atay, "İlk Hatıra", *Ulus*, 24 Teşrinisani 1938, Atay, a.g.e., Cilt: I, s.209-216. Yakup Kadri hatıralarında, İzmir'e 10 Eylül'de geldiklerini, yanlarında Falih Rifkî'dan

Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nda çalışmaya başladı. Yunanlıların işgal yıllarında ve geri çekilirken yaptıkları mezalimi ve tahribatı gözlemleyen bu grup, değerlendirmelerini bir kitapta toplayarak yayınladı.³³ Atay, gözlemlerini ilk olarak gazetesindeki köşesinde yayınladı.³⁴ İtilaf Devletleri ile Ankara Hükümeti arasında Mudanya'da barış görüşmeleri devam ederken Atay ve Yakup Kadri, İstanbul'a gelerek bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen milletvekillerinin kurdukları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne üye oldular.³⁵

Atatürk'ün isteği doğrultusunda 1923 seçimlerine katılan Falih Rıfki Atay, Bolu'dan milletvekili seçildi. 5 Ağustos 1923'de Ankara'ya geldi. 11 Ağustos'ta yeni meclisin açılmasıyla kendi deyimiyle "İnkılap Meclisi"nde yerini aldı.³⁶ 12 Ağustosta da Mazbatasını onaylanarak milletvekilliği görevine başladı. Aynı zamanda Riyaset Divanı üyesi oldu.³⁷ İlk görevi Cumhuriyet Halk Fırkası, Fırka seçimleri listesini hazırlamak oldu.³⁸ İkinci Meclis'te II., III ve IV dönem Bolu milletvekili olarak bulunan Atay, V, VI, VII ve VIII dönemde ise Ankara milletvekili oldu.³⁹ 1924 yılı ortalarına kadar Akşam Gazetesi'nde yazmayı da sürdürdü. 1924'ten sonra Atatürk'ün isteği ile Zekeriya Sertel ile birlikte Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yazmaya başladı.⁴⁰ Atay, 1947'ye kadar Hâkimiyet-i Milliye'de (1934'ten sonra Ulus) başyazarlık yaptı.

Yeni Türk Alfabesi'nin hazırlanması ve uygulanması sırasında Dil Encümeni'nde Hocası Celal Sahir Erozan ile birlikte görev aldı. Özellikle

başka Vakit Gazetesi'nden Ahmet Asım'ın da bulunduğunu yazıyor. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, İstanbul, 2003, s. 166

³³ Falih Rıfki-Halide Edip vd, *İzmir'den Bursa'ya*, Ankara, 1982

³⁴ Falih Rıfki, "İzmir'den Bursa'ya", *Akşam*, 10 Teşrinievvel/Ekim 1922; "Donanmış Harabeler", *Akşam*, 18 Teşrinievvel/Ekim 1922.

³⁵ Atay, *a.g.e.*, Cilt: I, s.213

³⁶ Falih Rıfki, "İnkılap Meclisi", *Akşam*, 5 Ağustos 1923

³⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No:37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463.

³⁸ Falih Rıfki Atay, *a.g.e.*, Cilt: I s. 397.

³⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No:37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463.

⁴⁰ Atay, 1924'te Akşam gazetesi ile bağlarını koparma sebebi olarak gazetenin İstanbul'da surum sağlamadığı ve arkadaşları ile Atatürk devrimlerini savunma bakımından fikir birliğine varılamamasını gösterir. Falih Rıfki Atay, "Elbadi", *Dünya*, 15 Mayıs 1966.

Türkçenin sadeleştirilmesi için büyük çaba sarf etti.⁴¹ Hocası ile birlikte 1928’de Yeni Kitap’ı yayınladılar.⁴² Cumhuriyet’in yeni yüzü Ankara’nın imarı meselesi ile de yakından ilgilenen Atay, Ankara Şehir Planı Jürisi’nde üyelik yaptığı gibi İmar Komisyonu’nda da başkanlık yaptı.⁴³ 1930’larda Kemalizm’in sistemleştirilmesi ve teorileşmesi bağlamında gazeteyi gayet başarılı bir şekilde kullanan, Kemalizm’in prensiplerinin halk tarafından benimsenmesi için çabalayan Atay, Kadro ve Ülkü dergilerinde de yazdı. Başta Latin Amerika olmak üzere Sovyet Rusya, İtalya gibi genç Cumhuriyete örnek olabileceğini düşündüğü ülkelere yaptığı geziler sonrasında Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde gezi yazıları yayınlamak için genç Cumhuriyet için başarılı örnekler sunmaya çalıştı.

Atatürk ölünceye kadar en yakınındaki isimlerden biri olan Atay, Atatürk’ün ölümünün ardından Anıtkabir’in yerinin tespiti amacıyla kurulan komisyonda görev aldı.⁴⁴ Milli Şef döneminde de, İsmet İnönü’nün en yakınındaki isimlerden biri olarak, kalemını Kemalizm’in savunusu için kullandı.

II. Dünya Savaşı ve Türkiye’nin savaş içindeki durumu, gazeteci Atay’ın bu yıllardaki en yoğunluklu gündemi oldu. Savaşın devam ettiği günlerde yapılan pek çok diplomatik görüşmeye katıldı. Savaşa dair gelişmeleri okuyucularıyla sıcak sıcak paylaştığı gibi Türkiye’nin savaş politikasının, iktidarın tedbir ve uygulamalarının desteklenmesi ve kamuoyu oluşturmak amacıyla kalemını etkili bir şekilde kullandı.

CHP’nin iktidar yıllarına olduğu gibi muhalefet yıllarına da tanık olan Atay, uzun süre başyazarlığını yaptığı Ulus gazetesindeki görevinden 1947’de ayrıldı. Bu yıllar Atay’ın CHP içindeki “müfrit” ve “mutedil”

⁴¹ Hikmet Dizdaroğlu, “Ölümünün 10. Yıldönümünde Falih Rifkî Atay”, *Türk Dili*, Cilt:42, Sayı:351, 1981, s.557; Agha Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s. 401; Bu çalışmalar arasında dil encümeninin kararıyla Falih Rifkî, Yakup Kadri ve Ruşen Esref’in yazdığı 254 sayfalık seçme yazılar da vardı. Sami N. Özerdim, *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara, 2002

⁴² Bu kitap Harf İnkılabı’ndan sonra halkın yeni alfabeyi öğrenmesi ve bu alfabeye alışması için hazırlanmıştır. Kaynaklarda bulunmayan çalışma Harf İnkılabı sonrasında yapılan ilk çalışmalardandır. Bkz. Sevinç Yılmaz, “Celal Sahir Erozan ve Falih Rifkî Atay’ın Kaynaklarda Rastlanmayan Bir Eseri: Yeni Kitap”, *Turkish Studies*, Volume 5/4 Fall 2010, s.1632-1653.

⁴³ Atay, *a.g.e.*, Cilt: I, s.248- 250.

⁴⁴ Cemal Kutay, *Atatürk’ün Son Günleri*, İstanbul, 1981, s. 204.

ayrımından rahatsız olduğu, Nihat Erim'in başını çektiği 35'lerin muhalefetini ılımlı olmakla ve Kemalizm'den ödün verdikleri gerekçesi ile eleştirdiği dönemdir. Ulus'un başyazarlığından ayrılarak Yeni İstanbul ve Cumhuriyet gazetelerinde "Pazar Sohbetleri" başlıklı köşede yazmaya başladı. 1952'de Bedi Faik Akın ile birlikte Dünya gazetesini çıkaran Atay, daha sonra kitaplaştıracığı Çankaya (Atatürk dönemi hatıraları) isimli hatıralarını ilk defa bu gazetede yayınladı.

Falih Rıfki, 1950 seçimlerine kadar sekiz dönem milletvekilliği yaptı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara geçmesi ile birlikte, Dünya gazetesi üzerinden DP'ye karşı muhalefetini sürdürdü. İlk günlerden itibaren Kemalizm'in en tutkulu destekçisi olan ve bu prensiplerin halk tarafından içselleştirilmesi için çaba sarf eden Atay, 1971'de ölünceye kadar bu çabasını sürdürdü. DP döneminde özellikle eğitim politikaları ile laiklik ve Kemalizm'den verilen ödünler bağlamında ciddi bir muhalefet sergiledi. Atay'ın bu uzun soluklu ve başarılı gazetecilik yaşamı, Fransız Hükümeti'ni temsilen Başkonsolos Guy Monod tarafından, siyasi ve edebi yaşamı boyunca hürriyet fikirlerini azim ve cesaretle savunduğu için 25 Mayıs 1959'da Legion d'Honneur nişanı ile onurlandırıldı.⁴⁵ 1960'da Dünya gazetesini Bedi Faik Akın'a bıraktı, ancak ölünceye kadar Dünya gazetesinde yazmaya devam etti.

II. Meşrutiyet Dönemi ve Tanin Gazetesi

Gazeteciliğe 1912'de Tanin gazetesinde başlayan Falih Rıfki Atay, Osmanlı'dan cumhuriyete basın-iktidar ilişkisi ve basının sistemin kendini yeniden inşası, ideolojinin üretimi ve aktarımı bağlamında bir ideolojik bir aygıt olarak kullanılması bağlamında oldukça iyi bir örnektir. Bunun yanı sıra Atay, Yeni Osmanlılardan itibaren gelişmeye başlayan toplumun bilgilendirilmesi, dönüştürülmesi ve bir kamuoyu oluşturulması bağlamında gazetenin adeta bir okul olarak kullanılması geleneğinin de temsilcisi olarak değerlendirilebilir hatta bu çerçevede Yeni Osmanlı düşüncesi ile Cumhuriyet dönemi düşünce dünyası arasında köprü vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz.

Falih Rıfki Atay'ın gazeteciliğe başladığı yıllar, imparatorluğun sancılı yıllarıdır. Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonundaki kayıplar, bu

⁴⁵ "Baş Yazarımız Falih Rıfki Atay'a Legion d'Honneur Verildi", *Dünya*, 26 Mayıs 1959.

kuşağın düşünsel dönüşümü üzerinde etkili olur. II. Meşrutiyetin kültürel ve siyasal ortamı içinde yetişen Atay, bu hareketli düşünsel ortamdan beslendi.⁴⁶ En çok Batıcılık ve Türkçülük akımlarının etkisi altında kaldı. Bu düşünsel dönüşüm üzerindeki en etkili isim Ziya Gökalp'tır. Bu dönüşümün bir yansıması olarak İttihatçılar ile organik bir ilişkiye de girer.⁴⁷

Falih Rifkı Atay'ın bu ilk dönem gazeteciliği, Balkan Savaşı sonrasında daha yoğun bir şekilde gündeme gelen, milli kimlik inşa⁴⁸ sürecinin etkilerini taşır. Bu yıllardaki gazete yazıları düşünsel dönüşümü üzerinde belirleyici olan izlerçevrenin etkisi ile dönemin baskın söylem ve kavramlarını barındırır. Köşe yazılarında öne çıkan konular; milli kimlik inşasında temel vasıtalar olan dil ve tarihin önemi, milli birlik fikri bunu sağlayacak olan köklü bir yeniliğin ve değişimin gerekliliğidir.⁴⁹ Böylece Atay, gazete aracılığıyla Türkçülüğü kurtuluşun tek çaresi ve aynı zamanda millet olma bilincinin de tetikleyicisi olarak ortaya koyar. Türk ırkına ve tarihine yapılan göndermeler ve vurgular üzerinden toplum için ortak mitler ve tarihî bir bellek yaratmaya çalışır. Balkan Savaşı sonrasında giderek gözlerin sığınılacak son kale olarak görülmeye başlanan Anadolu'ya çevrilmesi ile gazete aracılığıyla

⁴⁶ II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte sadece siyasal ve toplumsal açıdan değil, düşünsel ve kültürel alanda da büyük bir canlılık yaşanmaya başlandı. Bu hareketli düşünsel ortam içinde aslında köken itibarıyla Osmanlı modernleşme hareketlerinin başlangıcına kadar götürülebilecek olan Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük, önde gelen isimleri ve yayın organlarıyla daha çok öne çıktı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gelişen ortam içinde Türkçülük de daha kuvvetli bir şekilde gündeme gelerek örgütlenmeye başladı. Ayrıntılı bilgi için bkz., Şerif Mardin, *Toplum ve Siyaset*, İstanbul 1999, s.8-98. Türkçülüğün gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876- 1908)*, Cev. R. Ertem, F. Erdem, İstanbul 1979., s. 9-30; Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1921-1931)*, İstanbul 1994, s. 26-67; Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, Ankara 1999, s. 47-48.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Funda Selçuk Şirin, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Aydın Falih Rifkı Atay*, İstanbul 2014, s.28-34.

⁴⁸ Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve I. Dünya Savaşı (1914-1918)*, İstanbul, 2004, s.100-120.

⁴⁹ Falih Rifkı, "Milli Dert", *Tanin*, 17 Kânunusani/Ocak 1912; "Darülfünuna Dair", *Tanin*, 10 Mart 1912 "İtham", *Tanin*, 12 Teşrinievvel/Ekim 1912; "Düşünceler", *Tanin*, 12 Teşrinisani/Kasım 1912; "Kürsü", *Tanin*, 3 Kanunusani /Ocak 1913; "Türk Gücü", *Tanin*, 8 Nisan 1913; "İki Tesadüf", *Tanin*, 17 Mayıs 1913. "Edirne Yollarında", *Tanin*, 2 Temmuz 1913; "Tasallüfe Dair", *Tanin*, 15 Teşrinisani /Kasım 1913; "Yeni Şey", *Tanin*, 24 Kanunusani /Ocak 1914.

Anadolu'nun imaj tamiri furyasına da katkı sağlar.⁵⁰ Bu çerçevede temel vurgusu, Anadolu'nun tanınması ve ona karşı yeni bir yaklaşımın geliştirilmesinin zorunluluğudur.⁵¹ Böylece Atay, gazete aracılığıyla milli kimlik inşa sürecine katkı sağlar. Çabası, müşterek değer, sembol ve geleneklerden hareketle toplumsal bir bağ, bir aidiyet oluşturulmasıdır. Gazeteciliğinin bu ilk yılları, sistemin kendini yeniden inşasında gazetenin ideolojik bir aygıt olarak kullanılması durumunun Atay bağlamında ilk örneğidir. Zira ilerleyen yıllarda gazeteyi bu çerçevede gayet başarılı bir şekilde kullanmayı sürdürecektir.

I. Dünya Savaşı ve Kanal Cephesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesine tanık bir kuşağın temsilcisi olan Falih Rıfkı Atay'ın hem Balkan Savaşı hem de I. Dünya Savaşı yıllarındaki gazete yazılarına hâkim olan en kapsayıcı duygu, imparatorluğun çöküşüne tanık olmanın yarattığı travmadır. Türk aydınını etkilemiş olan "imparatorluğu kurtarma" refleksi O'nu da fazlasıyla kuşatmış, yolunu İttihatçılar ile kesmiştir. Atay, İttihatçılığı İmparatorluğun bekası ile bir görmektedir. I. Dünya Savaşı, Atay ve kuşağının Balkan Savaşı'ndan sonra bir savaşın yıkıcı sonuçlarıyla karşılaşmasına neden olan en önemli olaydır. Savaş İttihatçı Atay'ın ilk kez İttihatçıları eleştirmesine de zemin hazırlar.⁵²

⁵⁰ Balkan savaşı sonrası Türk aydının değişen Anadolu algısı ile ilgili olarak bkz. Funda Selçuk Şirin, "Türk Aydınını Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşlarının Rolü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXVIII/2, (2013), ss.523-548.

⁵¹ Falih Rıfkı, "Anadolu Seyahatleri", *Tanin*, 12 Temmuz 1913

⁵² Falih Rıfkı, hem gözlemlerini hem de Cemal Paşa'nın Şam'daki faaliyetlerine ve İmparatorluğun Kanal Cephesi'ndeki politikalarına dair değerlendirmelerini, 1918'de Şam'da iken kaleme aldığı "Ateş ve Güneş" ile 1932'de yayınladığı "Zeytindağı" isimli kitaplarında dile getirir. Her iki kitabında da İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve Kanal Cephesi'nde yaşananlar hakkında son derece etkileyici tespit ve değerlendirmelerde bulunur. Ateş ve Güneş 1918'de Osmanlıca olarak kaleme alınmış ve yayımlanmıştır. 1918'de yazılmasına rağmen ancak 1932'de Türkçe olarak yayınlanan Zeytindağı'nın son bölümüne Ateş ve Güneş'ten çok az bir bölüm Türkçe olarak yayınlanır. Ateş ve Güneş, tam metin olarak ilk kez Türkçeye Muammer Sarıkaya tarafından çevrildi. Bkz., *Ateş ve Güneş*, Osmanlıcadan çeviren; Muammer Sarıkaya, İstanbul 2008. Zeytindağı, Falih Rıfkı Atay'ın I. Dünya Savaşı'na dair hatıra, yorum ve değerlendirmeleri hakkında Ateş ve Güneş'ten sonra bilgi edinebileceğimiz ikinci hatırasıdır. Zeytindağı'nda da Ateş ve Güneş'le benzer söylem, kavram ve vurgulara rastlanır. Kanal hareketine yönelik eleştiri, Anadolu vurgusu ve İttihatçılara dair eleştiriler her iki hatıradada ortaktır. Ancak Zeytindağı'nda bu vurgular daha kuvvetli,

Savaşın başlamasıyla öncelikli gündemini savaşa ayırmış olmasına rağmen milli kültür inşa sürecinin etkilerini taşıyan, bu sürece katkıda bulunan yazılar kaleme almayı sürdürür. Hem Tanin gazetesinde hem de Şehbal dergisinde vatanseverlik ve batılılaşmanın gereğine vurgu yapan yazılar yazar.⁵³ Ancak ilerleyen günlerde aslında İttihatçılar arasında gelişen bir durumun da etkisi ile kültürel alandaki faaliyetlerin hız kesmesi ile gündemini yoğun olarak savaş ve siyasal gelişmeler işgal etmeye başlar.⁵⁴

I. Dünya Savaşı yıllarında emrinde çalıştığı Cemal Paşa ile birlikte Kanal Cephesi'nde bulunması nedeniyle bu yıllara ait gazete yazılarının mevcudu azdır. Savaşın sonuna doğru Kanal Cephesi'nden İstanbul'a dönen Atay, arkadaşları ile 20 Eylül 1918'de Akşam gazetesini çıkarır.⁵⁵ Savaş sonunda İmparatorluğun içinde bulunduğu durumdan fazlasıyla etkilenen, bu ruh hali ile "biraz içini dökmek", "biraz da isyan etmek"

eleştiriler de daha serttir. Bu durum, aslında Zeytindağı'nın yazılmış olduğu dönem ile ilgilidir. Ateş ve Güneş ile Zeytindağı, bir arada düşünüldüğünde tarih yazımı bakımından da önemli bir durum ortaya çıkar. Zeytindağı ilk defa 1932'de yayınlamıştır. Ancak anlatılan olaylar 1918'e aittir. Bu bakımdan Ateş ve Güneş'te olmakta olan bir olay olarak I. Dünya Savaşı varken, Zeytindağı'nda yaşanmış bitmiş bir olay olarak I. Dünya Savaşı anlatısı vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Zeytindağı, 1930'lardan bir bakışla yani ulus devlet üzerinden I. Dünya Savaşı anlatısıdır. Bu bakımdan da Zeytindağı 1930'lu yılların yoğun inşa süreci içinde aktif olarak rol almış olan Atay'ın döneme dair hassasiyetlerini de yansıtan hatırasıdır. Atay'ın bizzat önsözde belirttiği gibi Zeytindağı, Cumhuriyetin genç kuşağı için bir inşa aracı olarak kullanılmak istenir. Falih Rifki Atay, *Zeytindağı*, Ankara 1932, 3 Ayrıntılı ilgi için bknz. Şirin, a.g.e., s. 65-88

⁵³ Falih Rifki, "Yeni Şey", *Tanin*, 24 Kânunusani /Ocak1914. Şehbal dergisindeki yazıları için bkz. Falih Rifki, "Kıyam", *Şehbal*, 15 Teşrinisani/Kasım 1328, s.334; "Memleketimizin Yakın Tarihine Küçük Bir Rücu" *Şehbal*, 15 Şubat 1328, s.66-67; "Gemici", *Şehbal*, 1 Mart 1329, s.447.

⁵⁴ Falih Rifki, "Karanlık Önünde", *Tanin*, 1 Ağustos 1914; "Vinter", *Tanin*, 17 Teşrinisani/Kasım 1914.

⁵⁵ Atay, a.g.e., Cilt: I, s.34. Falih Rifki, gazetenin beşinci ortağı olarak Rifat Müeyyet'i gösterir. Ancak hem Ali Naci hem de Necmettin Sadak sadece dört ortak olduklarını belirtir. Nurhan Kavaklı, *Bir Gazetenin Tarihi Akşam*, İstanbul 2003, s. 15-20; Tevfik Çavdar, *İz Birakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara 2007, s. 150-153. Akşam gazetesinin tek sayfa olarak yayınlanan, İmparatorluğun son derece zor günler yaşadığı, bir çıkmaza girildiği dönemde yeni bir tartışma platformunun oluşturulması amacıyla bir fikir gazetesi çıkarmak istediklerini belirten Necmettin Sadak'ın baş makalesi ile yayınlanan bu ilk nüshası ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Nuri İnuğur, *Türk Basınında İz Birakanlar*, İstanbul 1988, s. 77-78; Kavaklı, a.g.e., s. 16-17.

amacıyla Akşam gazetesinde çalışmaya başladığını yazan Atay, Necmettin (Sadak) ile birlikte yazı işlerini üstlenir ve “Günün Fıkrası” başlıklı köşede yazmaya başlar.⁵⁶ Akşam gazetesinin Mütareke yıllarındaki yayın politikası ağır sansür nedeniyle gayet dengelidir. Gazetede ne iktidara ne de yaşanan gelişmelere dair ağır eleştiriler yer almaz. Ancak özellikle 1921’den sonra gazetenin yayın politikası değişir ve açık bir şekilde Ankara Hükümeti’ni ve Mustafa Kemal’i desteklemeye başlar.⁵⁷ Akşam gazetesi ile birlikte hayatında yeni bir dönem başlayan Atay, Anadolu’da yeni bir oluşumun şekillenmeye başladığı bu dönemde, İttihatçı geçmişi nedeniyle iktidarın, bir gazeteci olarak da sansürün baskısı altındadır. Bu nedenle de ilk yıllarda Anadolu’daki mücadeleye karşı mesafeli bir tavır almak zorunda kalır. Ancak II. İnönü Zaferi’nden sonra mücadeleyi açıktan desteklemeye başlar. Köşe yazılarını Milli Mücadele’nin propagandası bağlamında kapsamlı bir şekilde kullanır. Mustafa Kemal Paşa ve ekibinin, Milli Mücadele’nin amaç ve esaslarının halka ve dünya kamuoyuna en doğru şekilde tanıtımını öncelikli mesele olarak kabul eder. İşgaller, işgal altındaki bölgedeki durum, işgallerin haksızlığı, işgaller karşısında İstanbul’da lüks ve sefa içinde bulunan kesimlerin tepkisizliğinin eleştirisi, azınlıkların özellikle de Rumların taşkınlıkları bu yıllardaki yazılarının öncelikli konuları arasındadır.⁵⁸

⁵⁶ Şirin, a.g.e., s.88

⁵⁷ Çavdar, a.g.e., s.151. Gazete önceleri Reşit Efendi Hanı’nda bir dairede çıkarılırken kısa süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Yeni Mecmua’yı çıkarmak için hazırladığı bir binaya, dergiyi de çıkarmak şartıyla taşınır. Yeni bina, dönemin önde gelen pek çok basın mensubu ile bir arada bulunmayı sağlayacak elverişli bir konuma sahiptir. Binanın üst katında Matbuat Cemiyeti, hemen bitişiğinde ise İkdam gazetesi bulunuyordu. Bu konum sayesinde hem Atay, hem de diğer gazete çalışanları “İstanbul’un kalburüstü yazarları ve fikir adamları” ile sık sık buluşarak fikir alışverişinde bulunma şansına sahip oldular. Atay, a.g.e., Cilt: I, s.37

⁵⁸ Falih Rıfki, “Yeni Devir”, *Akşam*, 15 Teşrinisani/Kasım 1918; “Elim Olaylar”, *Akşam*, 13 Mart 1919; “Bir Havadis Munasebetiyle”, *Akşam*, 22 Mart 1919; “Venizelos’un Talebi”, *Akşam*, 12 Mayıs 1919; “Bedbaht İzmir”, *Akşam*, 18 Mayıs 1919; “İzmir”, *Akşam*, 24 Mayıs 1919; “Herkesin Nenesi”, *Akşam*, 18 Ağustos 1919; “Bu Sefer Millet İçin”, *Akşam*, 6 Teşrinievvel/Ekim 1919; “Halka Doğru”, *Akşam*, 23 Teşrinievvel/Ekim 1919; “Biraz Siyaset”, *Akşam*, 11 Haziran 1921.

Milli Mücadele Dönemi ve Akşam Gazetesi

Ali Rıza Paşa Kabinesi döneminde basın üzerindeki sansürün hafiflemesinin etkisi Atay'ın gazete yazılarında kendini gösterir. Milli Mücadele'ye dair daha cesur açıklamalarıyla bu tarihlerden başlayarak hareketin basındaki en önemli temsilcilerinden bir olarak öne çıkmaya başlar. Gazeteyi Milli Mücadele adına etkili bir propaganda aracı olarak kullanarak hareketi destekler.⁵⁹ Anadolu'da savaş devam ederken tutuklanan, yargılanan ve serbest kalan Atay'ın ilk yazısının konusu, yine Anadolu'daki "Milli Hareket" olur. Mücadelenin amacının "vatan ve hayat kurtarmak" olduğunu vurgular.⁶⁰ II. İnönü zaferi sonunda muhalif gazete ve gazeteciler ile de amansız bir mücadeleye girer. Bu kesimleri halka ve vatana karşı halkın haklı mücadelesinde ona sırtını döndüğünden ihanet içinde olmak ile itham eder.⁶¹ Böylece gazete aracılığıyla safların netleşmesini sağladığı gibi mücadelenin basın üzerinden devam eden ayağında da önemli bir yer edinerek aktif bir cephe oluşturur.

Atay'ın bu tarihlerde gazete aracılığıyla katkıda bulunduğu bir saha da Milli Mücadele'nin halka olduğu kadar Batı kamuoyuna da doğru şekilde anlatılması olmuştur. Milli Mücadele'nin Hıristiyan düşmanlığı yapmadığı, sadece vatani işgalden kurtarmak için yapılan haklı bir mücadele olduğu yaklaşımını gündemde tuttu. Bu çerçevede problemin temelinde Batılıların yanlış, eksik ve önyargılı Türk imajı olduğunu ve Türklere reva görülmeğe çalışılan muamelenin de bu yanlış ve önyargılı imajdan kaynaklandığını savundu.⁶²

⁵⁹ Falih Rifkı, "Anadolu'nun Sesi", *Akşam*, 15 Teşrinievvel/Ekim 1919; "Niçin Battık Biliyor musunuz?", *Akşam*, 6 Kânunusani /Ocak 1921.

⁶⁰ Falih Rifkı, "Zaruri Birkaç Söz", *Akşam*, 9 Teşrinisani /Kasım1920; "Kahramanlar ve Kurbanlar", *Akşam*, 22 Teşrinisani /Kasım1920; "Yolun Son Merhalesi", *Akşam*, 26 Teşrinisani/Kasım1920; "Bekir Sami Bey'in Muhabirimize Beyanâtı", *Akşam*, 8 Mart 1921; "İkinci İnönü Zaferi", *Akşam*, 8 Nisan 1921.

⁶¹ Falih Rifkı, "Bahalı Bir Ders", *Akşam*, 18 Kânunusani/Ocak 1921; "İstanbul'un İki Hemşerisi", *Akşam*, 1 Şubat 1921; "İki Siyaset İki Akıbet", *Akşam*, 30 Kânunusani/Ocak 1921.

⁶² Falih Rifkı, "Roman Türkü Hayat Türkü", *Akşam*, 24 Kânunusani /Ocak 1921; "Türk Köylüsünün Haraçgüzarları", *Akşam*, 21 Mart 1921; "Alman Paşalarının Gayreti", *Akşam*, 29 Mayıs 1921; "Tanıtmak ve Tanımak", *Akşam*, 2 Mart 1922. "Liman von Sanders", *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Eylül 1929.

Falih Rıfki Atay'ın Milli Mücadele döneminde gazete aracılığıyla katkıda bulunduğu ve etkili olduğu diğer önemli bir alan da Mustafa Kemal Paşa'nın bir lider olarak karizmasının oluşturulması ve pekiştirilmesidir. Özellikle II. İnönü Zaferi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa, mücadelenin genç, güçlü ve dinamik lideri olarak tanımlamaya başlanır. Liderliğin ve karizmanın pekiştirilmesinde, Atay kalemini ve güzel Türkçesini gayet mahirane kullanır. Nitekim muhalif kesimlerin öne çıkarmaya çalıştıkları Enver Paşa, Atay'ın kaleminde "imparatorluğun yıkımından mesul mazisi kirlî" sakıncalı bir isim olarak karizmanın pekişmesine hizmet edecek şekilde kullanılır. Mustafa Kemal Paşa ise "temiz mazisi" ile halka parlayan bir yıldız olarak sunulur. Muhalif İttihatçılar da bu inşanın birer parçası olarak kullanılırlar.⁶³ İzmir'in düşman işgalinden kurtarılışı, Saltanatın kaldırılması Mustafa Kemal Paşa'nın güçlü, başarılı ve olağanüstü üstün yeteneklere sahip bir kurtarıcı bir lider⁶⁴ olarak ön plana çıkarılmasını sağlayan gelişmeler olarak işlendiği gibi, bizzat Mustafa Kemal Paşa yeni bir zihniyetin ve kuşağın timsali olarak da öne çıkarılır.⁶⁵ Böylece Atay, gazeteyi karizmanın oluşumu ve pekişmesi bağlamında kullanarak, karizmatik lider ile izleyicileri arasında bir köprü, aracı olarak hizmet eder. Artık sadece kamuoyunu gelişmelerden haberdar etmekle kalmaz, bizzat kamuoyunu inşa etmeye de soyunur. Ankara'nın ideolojisi doğrultusunda kamuoyunu şekillendirme ve yönlendirme çabasının baş aktörlerinden biri olmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin Dönemi ve Ulus Gazetesi

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte basının haber verme, kamuoyu oluşturma gibi geleneksel işlevlerinin yanı sıra, sosyal yapının

⁶³ Falih Rıfki, "Beklenen Seda", *Akşam*, 24 Haziran 1921; "Vatan Siyaseti Fırka Politikası", *Akşam*, 26 Temmuz 1922.

⁶⁴ Atay'ın Mustafa Kemal karizmasının oluşumundaki konum ve işlevini Max Weber'in "karizmatik liderin izleyicilerinin oluşum sürecine ve psikolojisine" dair yaptığı değerlendirmeler üzerinden açıklayabiliriz. Önder ve izleyicisi arasında sosyal bir bağ, önderi devrimci bir fikir, üstün bir imge ve bir ideal olarak öne sürerken, izleyicinin bunu sadece ussal bir başarı olasılığı nedeniyle değil, önderin olağanüstü, üstün niteliklerine olan sarsılmaz bir inanca sahip olmasını sağlayarak gerçekleşmesi için çabalar. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, İstanbul 1987, 2017-220.

⁶⁵ Falih Rıfki, "Yeni Devir", *Akşam*, 21 Kânunusani/Ocak 1923.

değişimine katkı sağlama özelliğini de fazlasıyla kullandı.⁶⁶ Gazetenin Atay tarafından sistemin kendini yeniden inşasında ideolojik bir aygıt⁶⁷ olarak yoğun bir şekilde kullanıldığı ikinci bir dönemde bu yılları oldu.⁶⁸ Ankara'ya geldikten sonra yazmaya başladığı ve iktidarın yarı resmi yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Atay'ın sürece etkili şekilde katılmasını sağladı. Kalemını inkılabının hizmetine sunarak, Türk halkının muasır medeniyet seviyesini yakalaması için çaba sarf etti. Hem Kemalizm hem de yeni iktidarın halka tanıtılması, rejimin esaslarının açıklanması noktasında gazeteyi stratejik bir araç olarak kullanan Atay, iktidar ile halk arasında bir nevi aracı oldu. Gazeteyi “*Kemalizm'in telkin ve propaganda aracı*”⁶⁹ olarak kullandı. Halkın Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda inşa edilerek ideal cumhuriyet vatandaşının yaratılması ve bu uğurda irtica ile mücadele en öncelikli meselesi oldu.⁷⁰ Pozitivist yaklaşıma uygun olarak bilimsel ve çağdaş eğitim yolu ile aydınlatılmış bir din ve toplum anlayışından yanadır ve gazete aracılığıyla gerekli altyapıyı oluşturarak bu durumun yerleşmesini sağlamak için mücadele eder.⁷¹ Bu çabanın diğer bir yönü de iktidarın meşruiyetinin tesisi oldu. Yeni iktidarın halka tanıtımı, yeni değerlerin halka götürülmesi aynı zamanda halkın gözünde iktidarın yerinin de pekişmesini sağlama amacı taşıyordu.⁷²

⁶⁶ Ali Gevgillili, “Dünya’da ve Türkiye’de Çağdaş Basının Gelişimi ve Sorunları”, *Basın Yayın Yıllığı*, Sayı: 1, No: 3, İstanbul 1988, s. 129.

⁶⁷ Louis Althusser, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul 1989, s. 28–30.

⁶⁸ Funda Selçuk Şirin, “Ulus Devlet İnşasında Basının Rolü: Falih Rifkı Atay”, *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 21-22 Ekim 2010, ss.127-139.; Funda Selçuk Şirin, “Ulus Devlet İnşasında Bir Aydın”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: X, S:1, (Yaz-2010), s.137-148.

⁶⁹ Server İskit, *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1939, s.217–218.

⁷⁰ Falih Rifkı, “Şef ve Diktatör”, *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Kânunusani/Ocak 1931; “Divanı Harpte”, *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Kânunusani/Ocak 1931; “Gazi'nin Düsturları”, *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Şubat 1931.

⁷¹ Falih Rifkı, “Günün Fıkrası”, *Akşam*, 18 Mart 1924. Falih Rifkı, “Fikirden Hayata”, *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Mayıs 1926.

⁷² Falih Rifkı, “İnkılapçıların Mücadelesi”, *Akşam*, 4 Kanunusani /Ocak 1923.; “Bütün Müslümanlara Bir Vazife”, *Akşam*, 9 Kanunusani/Ocak 1923; “Mesuliyet-i Milliye”, *Akşam*, 15 Şubat 1923; “Türk İsminin Şerefi”, *Akşam*, 11 Mart 1923; “Yeni Mücadelemiz 1”, *Akşam*, 20 Mart 1923 “Zafer Tamam Değildir”, *Akşam*, 15 Mayıs 1923.

Falih Rifkî Atay'ın bu tarihlerdeki gezi yazıları da oldukça önemlidir. Özellikle dönemin iki otoriter devleti; İtalya ve Sovyet Rusya'ya yaptığı geziler sonunda her iki rejim ile Kemalizm'in benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konularak Kemalizm'in özgünlüğüne vurgu yapıldığı gibi iki rejimin gayet başarılı olduğu vurgulanan mevcut ideolojileri doğrultusunda halklarını inşa metotlarının örnek alınması gerektiğinin altı çizilir.⁷³ Bu geziler hem yönetici elitlerin hem de halkın bu ülkelere dair bilgi kaynağı olduğu gibi özellikle Serbest Cumhuriyet Fırka denemesi sonrasında öncelikli problemin Kemalizm'in kapsamlı bir şekilde içselleştirilmesi olduğunu düşünen iktidar ve ona yakın çevreler tarafından sistemin dönüşümünde örnek olarak kullanıldı ve uygulamalara yansdı.⁷⁴ Gazeteci milletvekili Atay'ın bu yıllardaki etkisine dair Şevket Süreyya Aydemir'in açıklamaları hayli önemlidir. Atay, Aydemir'in belirttiği gibi bir devrimde görev alması gereken; iş başında bulunan bir şef, kıta başında emir bekleyen erler ve sayfa başında görev yapan yazar olmak üzere üç önemli unsurdan biri olarak *"inkılabın sayfa başındaki muharriridir ve en lâyük muharriridir"*⁷⁵ Gerçekten de Atay, inkılabın yılmaz ve en ateşli yazarlarından biridir ve aydınların olduğu gibi tüm kurumların da inkılabın hizmetine sunulması gerektiğini savunduğundan sonuna kadar da bu çizgide kalmıştır.

⁷³Falih Rifkî Atay, ilk olarak 1931 yılı içinde Roma ve Makedonya'ya yaptığı gezileri kitaplaştırır. Falih Rifkî Atay, *Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya*, Ankara 1931. Yine 1931 yılı içinde *Yeni Rusya*, Ankara 1931 ve *Denizaşırı*, İstanbul 1931 isimli kitaplarını yayınlar. 1932'de ise *Moskova-Roma*, Ankara 1932 yayınlar. Bu gezi yazılarının bir kısmı öncelikli olarak gazetesindeki köşesinde yayınlanır. Mete Tunçay, Atay'ın 1931'de yayınladığı *Denizaşırı*, *Yeni Rusya* ve *Faşist Roma* Kemalist Tiran ve *Kaybolmuş Makedonya* isimli çalışmalarının CHP'nin rejimin sistemleştirilmesi ve teorileştirilmesi sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu söyler. Bu gezilerin devamı olan 1932 tarihli *Moskova Roma* kitabının da aynı öneme sahip olduğunu yazan Tunçay, bu noktada Atay'ın önemli bir yere sahip olduğunu düşünür. Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara 1981, s.312-313.

⁷⁴Sovyet Rusya ve İtalya gezilerinin dönem siyasal yaşamına etkisi için bkz. Funda Selçuk Şirin, "Sovyet Rusya ve İtalya Gezilerinin Türk Siyasal Yaşamına Etkisi (1930-1932)" *Folklor Edebiyat*, Cilt: 19, Sayı 73, (2013/1), s.105-130.

⁷⁵Şevket Süreyya Aydemir, "Falih Rifkî ve Son Eseri", *Kadro*, Sayı:9, 1932, s.44.

Millî Şef Dönemi

Atatürk sonrası dönemde Millî Şef'in de yakınındaki gazetecilerden biridir. 1947'ye kadar Ulus gazetesinde başyazarlık yapan Atay, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Millî Şef etrafında birlik olunması, Kemalizm'den ödün verilmeden yola devam edilmesi için gazeteyi etkili bir propaganda aracı olarak kullandı. II. Dünya Savaşı yıllarında genel olarak savaşın seyrine dair yazılar kaleme aldığı gibi, Türkiye'nin savaş stratejisini savunan, haklılığını ortaya koyan, iktidara güvenilmesi gerektiğini vurgulayan yazıları ile kamuoyunu rahatlatmaya çalıştı. Savaş yıllarındaki uyulama ve düzenlemeler, özellikle de olağanüstü vergiler ve tedbirler öncesinde kamuoyunu hazırlamak böylece muhtemel tepkilerin önüne geçmek amacıyla yazılarını kullandı.⁷⁶

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası gelişmelerin Türkiye üzerinde yarattığı etkinin de bir sonucu olarak 1945 sonrasında artacak bir şekilde tek parti dönemi eleştirisi ve demokrasi talepleri gündeme gelmeye başladı. Bu tarihlerde Ulus gazetesinde başyazarlığa devam eden ve iktidarın en kuvvetli sözcülerinden biri olan Atay, Türkiye'nin bir rejim sorunu olmadığı, Kemalizm'in demokratik gelişime engel teşkil etmediği, rejimin tabiliğinin sağlanması gerektiği ve Kemalizm'in daha başlangıçtan itibaren demokratik esaslar üzerine kurulduğunu vurgulayan yazılar kaleme aldı.⁷⁷ Bu Kemalizm ve tek parti savunusunun baskın olduğu yazılar ile değişim talepleri ve rejime yönelik eleştiriler etkisiz hale getirilmeye çalışıldığı gibi demokratikleşme sürecinin temposu da ayarlanmak istenir.

Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra Kemalizm vurgusu daha da yoğunlaşırken iktidar için olduğu kadar muhalefet için de en temel vazifenin Kemalizm'in muhafazası olduğu yaklaşımını gündemde tutarak bir kontrol mekanizması gibi hareket eder.⁷⁸ Atay, daha düşük

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Funda Selçuk Şirin, "II. Dünya Savaşı Karşısında Bir Aydın: Falih Rifkî Atay", *Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı*, Ankara 2015, s. 357-377.

⁷⁷ Atay, 19 Mayıs, s.40; Falih Rifkî, "Rejimler Kavgası Arasında", *Ulus*, 2 Kânunusani/Ocak 1944; Falih Rifkî, "Yalan, Düzen ve Journalcılık Silahı", *Ulus*, 28 Ağustos 1945; "Biz Neye Güveniyoruz", *Ulus*, 31 Ağustos 1945; "Cumhuriyet Halk Partisi", *Ulus*, 3 Eylül 1945.

⁷⁸ Falih Rifkî, "Bir Çıkarma Kararı Üzerine", *Ulus*, 24 Ocak 1946.

tempolu bir demokratik gelişimden ve geçişten yanadır. Yazıları ile sürecin böylesi bir tempo ile yaşanmasının doğruluğunu göstermeye ve kamuoyunu yönlendirmeye çalışır.⁷⁹ O'na göre süreç içinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlar, Kemalizm'den ödün verilmemesi ve en tehlikeli, temel düşman olan irticaya karşı topyekûn mücadele edilmesidir.

Çok partili siyasal yaşamın kıstası olarak da Kemalizm'i gösteren ve herhangi bir ödünden yana olmayan Atay, gerek CHP içinden ve gerekse de muhalefet partilerinden gelen başta laiklik olmak üzere ilkelerden bazılarının değişime muhtaç olduğu, değiştirilmesi gerektiği taleplerini *"tavizcilik ve bozgunculuk olarak"* değerlendirir. Özellikle laiklikle ilgili talepleri sert şekilde eleştirerek bu ilkenin Cumhuriyetin temeli ve mayası olduğunu buradan verilecek olan ödünlerin Türkiye'yi sıkıntıya sokacağını, dinin kötü politikacılar elinde siyasete alet edileceğini belirterek adeta bir kampanya başlatır. Bu tarihten sonraki en temel meselesi, laiklik, bu bağlamda Kemalizm'den ödün verilmemesi olacaktır. Bu tavrını CHP'nin 1947'deki Kurultayında da korur ve laikliğin bir düzenlemeye ihtiyacı olmadığını ve tüzükteki gibi muhafaza edilmesi gerektiğini savunur.⁸⁰ Tavizcilik ve bozgunculuk olarak değerlendirdiği değişim talepleri özellikle de parti içinden gelen talepler karşısında Atay, tepkisini Ulus gazetesi başyazarlığından ayrılarak gösterir.

Ulus gazetesi başyazarlığından ayrıldıktan sonra Cumhuriyet gazetesine verdiği röportajda, muhalefete olduğu kadar CHP içindeki muhalefete de sert eleştirilerde bulunur. Devam eden laiklik tartışmalarını ve yapılan düzenlemeleri Cumhuriyet prensiplerinden ödün olarak değerlendirdiğini bir kez de bu röportajda dile getirir.⁸¹ Cumhuriyet gazetesindeki yazılarında ağırlıklı olarak CHP kadrosunun

⁷⁹ Falih Rıfki Atay, "Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi", *Ulus*, 28 Şubat 1946; "Seçim Serbestliği Bizim Değişmez Esaslarımızdandır", *Ulus*, 24 Nisan 1946; "Yeni Seçimlere Doğru", *Ulus*, 27 Nisan 1946; "Demokrasimizin Başlıca Meselesi", *Ulus*, 8 Mayıs 1947; "Politika", *Ulus*, 15 Temmuz 1947; "Yolun Doğrusu Nedir", *Ulus*, 18 Temmuz 1947.

⁸⁰ Falih Rıfki, "Politika", *Ulus*, 21 Eylül 1947; "Menderes'in İzmir'deki Demeci", *Ulus*, 1 Ekim 1947; "Çirkin Tehdit ve Tecavüzler", *Ulus*, 30 Eylül 1947; "Politika", *Ulus*, 3 Ekim 1947; "Biz Kendimiz Dikkatli Olalım", *Ulus*, 6 Ekim 1947.

⁸¹ Mekki Sadi Eken, "Falih Rıfki Atay 35'lere Hücum Ediyor", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1947.

güçlü olmadığı için çözüldüğü, durum karşısında yapılması gerekenin ise Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı gerçek Kemalistlerden oluşan bir kadro ile yeni bir yapılanmanın gerekli olduğu vurgusu yer alır. Gazete aracılığıyla her kesime Türkiye'nin asıl meselesinin bir "medeniyet ve kültür savaşı"⁸² olduğunu bunun da iktidar ve muhalefetin ortak meselesi olması gerektiğini göstermeye çalışır. Bu yıllarda çift yönlü bir muhalefet sürdürerek DP'ye olduğu kadar CHP içindeki ılımlı kanada da eleştirilerde bulunur.

Falih Rifkî Atay'ın 14 Mayıs 1950'deki seçimler sonrasındaki yazıları benzer içeriktedir. Bu yazılarda iki temel yaklaşım ön plana çıkar. Atatürk ilke ve inkılaplarından ödün verilmemesi ve CHP savunusu. Hatta iktidar değişimi, CHP'nin rejimin tabileştirilmesi yönündeki samimiyeti ve başarısının bir sonucu olarak gösterilir.⁸³ Bu tarihten sonraki yazılarında daha önceki çok partili denemelerde ortaya çıkan bir özellik tekrar yoğunluklu olarak ortaya çıkar: İktidarı uyarı. Hatta diyebiliriz Atay, 1945'te olduğu gibi aslında bu tarihlerde de çok partili siyasal yaşamın sınırlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Nitekim yazılarında baskın bir şekilde yer bulan "inkılapların ve siyasi güvenliğin zarar görmemesi"⁸⁴ kıstası demokrasinin sekteye uğramamasının ölçütü olarak öne çıkarılır. 1952'de Dünya gazetesini çıkarmaya başladıktan sonra DP'ye karşı ciddi bir muhalefet odağı olacaktır. Bu tarihlerde gazetesinde tefrika etmeye başladığı Çankaya isimli hatıralarında da Atatürk sonrası dönemde yaşananlara tepkisini ortaya koyar.⁸⁵

⁸² Falih Rifkî, "Aşırı Devletçiliğe Veda", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1948; "Süsten ve Lüksten", *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1948; "Kanlı Gömlek", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1949; "Sular", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1949; Falih Rifkî, "Halk Partisi Kongrelerinde Sert Tenkitler", *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1948; "Rusya ve Biz", *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1948; "Gazi Mustafa Kemal Rejimin Değişeceğini Meclise İlk Defa Nasıl Haber Verdi", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1948; "Yumru", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1949.

⁸³ Falih Rifkî, "İktidar", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1950; "Efedikari", *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1950; "C.H.P", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1950; "Moskovacı", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1950.

⁸⁴ Falih Rifkî Atay, "Bir Geleneğin Ölümü", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1950

⁸⁵ "Atatürk'ün askeri rakiplerinden değilim, onun harp şereflerinden hiçbirini paylaşmağa kalkmam. Fakat acaba Cumhuriyet tarihinde ben de kendime bir yer mi aramaktayım? Bir takım büyük işlerde Atatürk'e danışıklık, yahut akıl hocalığı ettim de benden bahsedilmeyişini mi affetmiyorum? Bir mesuliyetli makamda bulundum da

1952’de Dünya gazetesinde başlayan ve ölünceye kadar devam edecek olan bu son dönem gazetecilik sürecinde de inandığı değerleri savunmaktan vazgeçmemiştir. Bu tarihlerden sonraki yazılarının temel vurgusunu, Tanzimat’tan beri, Türk toplumunun temel meselesinin “din ve dünya, din ve akıl” işlerinin birbirinden ayrılması olduğunu, bu bağlamda Kemalizm büyük ve esaslı bir “din reform” olduğu ancak Atatürk’ün ölümünden sonra bu alanda ödünler verildiği oluşturur. Atatürk’ün ölümünden sonra, özellikle laiklik ve eğitim alanındaki reformlar ile ilgili olarak yapılanları ciddi ve tehlikeli ödünler olarak gördüğü gibi düzenlemeleri yapan siyasetçileri Atatürk’ü ve yaptıklarını anlamamak ve onun gerisinde kalmış olmak ile eleştirir. Hatta bu bağlamda verilen ödünler nedeniyle gediğin git gide büyüdüğünü düşünür. İnkılabın bu nedenle heyecanını yitirdiği ve büyük şehirler dışında neredeyse söndüğü eleştirisini yapar. Bu eleştirilerden İsmet İnönü de nasibini alır.⁸⁶ Atay’ın ölünceye kadar Dünya gazetesi üzerinden sürdürdüğü mücadelesi, kendi ifadesi ile ana meselesi, “*Türk kurtuluşunun birbirini tamamlayıcı ve birbiri kadar feda edilemez Atatürk İnkılaplarına*” sınıksız bağlı kalınmasını sağlamak olmuştur.

Sonuç

*“Bizim nesil bir fikir savaşı içinde doğmuştur. Kaderi değiştirmek elimizde midir? Topluluğun her yerinde pek tabii türlü dalgalanışların ortasında kılavuz fikirlerin ışığı yanmalıdır.”*⁸⁷ Atay’ın kendi kuşağına dair bu açıklaması, onun yaklaşık 60 yıllık gazetecilik serüveninin özeti niteliğindedir. Kaderi değiştirmek Atay için önceleri İmparatorluğu

onun dedikodularından sıyrılmaya mı çalışıyorum? Yahut aradığım ikbali bir türlü bulamadığım için bazı kimselere kin bağladım da onlardan öç mü almak istiyorum. Veya beni bir tarihte artık milletvekili yapmadılar, Ulus’tan çekilmeme sebep oldular da hınc almak fırsatı mı bekliyordum?” Falih Rıfki Atay, “Bu Hatıraları Niçin Yazıyorum”, *Dünya*, 3 Mart 1952

⁸⁶ Falih Rıfki Atay, “İktiham”, *Dünya*, 2 Mart 1952; “Gidişat” *Dünya*, 3 Mart 1952; “Bu kararsızlık Sona Ermelidir”, *Dünya*, 10 Mart 1952; “CHP Başka Türülü Yapabilir miydi?”, *Dünya*, 1953; “Cumhuriyetçi Millet Partisi”, *Dünya*, 12 Şubat 1954; “Siyasi Hava Şartları”, *Dünya*, 2 Ocak 1955; “Yuva”, *Dünya*, 20 Şubat 1955; “Yalnız Yazmak yeter mi”, *Dünya*, 28 Mart 1956; “İşler Var Davalar Var”, *Dünya*, 24 Şubat 1959; “Bir Suale Verdiğimiz Cevap”, *Dünya*, 4 Ağustos 1960; “Bu Son Denemedir”, *Dünya*, Şubat 1965; “Pazar Konuşması”, *Dünya*, 29 Ağustos 1965; “Politika”, *Dünya*, 27 Kasım 1968; “Pazar Konuşması”, *Dünya*, 10 Mayıs 1970.

⁸⁷ Falih Rıfki, “Efendikari”, *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1950.

kurtarmak ile özdeşken, Cumhuriyet'in ilanından sonra ise devleti kurmak, inkılabın prensipleri doğrultusunda halkı inşa etmek demektir. Halkın değişiminin ve muasır medeniyet seviyesini yakalamasının kaderi değiştirmenin ilk ve en öncelikli basamağı olduğuna inanan Atay, Atatürk inkılaplarını bu kapının anahtarı olarak görmüş ve sonuna kadar da savunmuştur. Gazeteyi değişimi sağlayacak olan bu kılavuz fikirlerin topluma yaygınlaşması için etkili bir araç olarak kullanmıştır.

II. Meşrutiyet'in kültürel, düşünsel ve siyasal ortamında yetişen Atay, 1923'ten sonra sistemin her açıdan yeniden inşasında aktif olarak rol aldı. Bu yıllardaki temel meselesi, devleti kurmaktır ve kalemini bu amaç için hizmete sundu. Gazete aracılığıyla devletin ideolojisini, Althusser'in ifadesiyle rıza onay kullanarak halka götürdü ve bu doğrultuda değişimini sağlamak için çaba sarf etti.

Falih Rifkî Atay'ın ardından yazılanlar onun İmparatorluktan Cumhuriyet'e uzanan süreçteki gazeteciliğine ve çabasına ışık tutacak niteliktedir. Bu değerlendirmelerde bazı tespitler ön plana çıkar. Kalemini ve güzel Türkçesini, inandığı ve yürekten bağlandığı Atatürkçülüğün hizmetine sunmuş olması⁸⁸, Atatürkçülüğün temel taşı olan laikliği sonuna kadar savunduğu ve Atatürkçülük düşmanlarına savaş açtığı, Atatürk'ün vefatından sonra da mücadelesini sürdürdüğü vurgulanır.⁸⁹ Milli bir Atatürkçü, cesur bir antikomünist ve şiddetli bir yobaz aleyhtarı⁹⁰ değerlendirmesi de son derece yerinde bir tespittir. Falih Rifkî Atay, yaklaşık olarak 60 yıllık gazetecilik mesleği boyunca kalemini inandığı ve yürekten ve tarihten bağlı olduğu Atatürk ilke ve inkılaplarının anlaşılması, içselleştirilmesi ve yaşatılmasını sağlamak için kullanmıştır. Bir gazeteci milletvekili olan Atay, organik bir aydın⁹¹ olarak basın iktidar ilişkisinin merkezinde olmuştur. Bu yakın ve iç içe geçmiş ilişki nedeniyle özellikle 1923-1950 yılları arasındaki gazete yazıları, görüş, öneri ve uyarıları sıradan olmaktan çıkar.

⁸⁸ Yaşar Nabi Nayır, "Falih Rifkî Atay", *Varlık*, Cilt:38, Sayı:764, 1971, s.5.

⁸⁹ Sadi İrmak, "Falih Rifkî Atay", *Dünya*, 4 Nisan 1971.

⁹⁰ Burhan Felek, "Falih Rifkî Atay'ı Kaybettik", *Dünya*, 4 Nisan 1971; Şevket Rado, "Türlü Yanları İle Falih Rifkî Atay", *Dünya*, 4 Nisan 1971.

⁹¹ Antonio Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, İstanbul 1985, s.20-33. Ayrıca bkz. *Hapishane Defteri*, İstanbul 1997, s.39-79.

Kaynakça

- Akay, Hasan, *Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler*, İstanbul 1998.
- Althusser, Louis, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul 1989.
- Atay, Falih Rifki, *Zeytinadağı*, Ankara 1957.
- Atay, Falih Rifki, *Denizaşırı*, İstanbul 1931.
- Atay, Falih Rifki, *Batış Yılları*, İstanbul 1963.
- Atay, Falih Rifki, *Çile*, İstanbul 1955.
- Atay, Falih Rifki, *Eski Saat*, Ankara 1998.
- Atay, Falih Rifki, *Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya*, Ankara 1931.
- Atay, Falih Rifki, *Kurtuluş*, İstanbul 2000.
- Atay, Falih Rifki, *Moskova-Roma*, Ankara 1932.
- Atay, Falih Rifki, *Yeni Rusya*, Ankara 1931.
- Ateş ve Güneş*, Osmanlıcadan çeviren; Muammer Sarıkaya, İstanbul 2008.
- Baydar, Mustafa, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul 1960.
- Cemal Paşa, Hatıralar*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2001.
- Çavdar, Tevfik, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara 2000.
- Dizdaroğlu, Hikmet, "Falih Rifki Atay", *Türk Dili*, S.1, (Mart 1981), s. 549-557.
- Edipoğlu, Baki Suha, *Falih Rifki Atay Konuşuyor*, Ankara 1945.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, İstanbul, 1977.
- Felek, Burhan, "Falih Rifki Atay'ı Kaybettik", *Dünya*, 4 Nisan 1971.
- Gevgilili, Ali, "Dünya'da ve Türkiye'de Çağdaş Basının Gelişimi ve Sorunları", *Basın Yayın Yıllığı*, Sayı: 1, No: 3, İstanbul 1988, s. 129-137.
- Gramsci, Antonio, *Hapishane Defteri*, İstanbul 1997.
- Gramsci, Antonio, *Aydınlar ve Toplum*, İstanbul 1985.
- Irmak, Sadi, "Falih Rifki Atay", *Dünya*, 4 Nisan 1971.
- İnuğur, Nuri, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, İstanbul 1988.
- İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1939.
- İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul 1960.
- İzmir'den Bursa'ya*, (Haz). Falih Rifki-Halide Edip vd Ankara, 1982.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Vatan Yolunda*, İstanbul, 2003.
- Karay, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 1992.
- Kavaklı, Nurhan Kavaklı, *Bir Gazetenin Tarihi Akşam*, İstanbul 2003.
- Köroğlu, Erol, *Türk Edebiyatı ve I. Dünya Savaşı (1914-1918)*, İstanbul, 2004.
- Kushner, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876- 1908)*, Cev. R. Ertem, F. Erdem, İstanbul 1979.

- Kutay, Cemal , *Atatürk'ün Son Günleri*, İstanbul, 1981.
- Landau, Jacob M., *Pantürkizm*, Ankara 1999.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972.
- Levent, Agah Sırrı, *Türk Edebiyat Tarihi*, Cilt:1, Ankara 1973.
- Mardin, Şerif, *Toplum ve Siyaset*, İstanbul 1999.
- Nayır, Yaşar Nabi, “ Falih Rifkî Atay”, *Varlık*, Cilt:38, Sayı:764, 1971, s.5.
- Özertim, Sami N., *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara, 2002.
- Öztürk,Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Donem (1923-1927)*, Ankara, 2004.
- Rado, Şevket, “Türlü Yanları İle Falih Rifkî Atay”, *Dünya*, 4 Nisan 1971.
- Sarıнай, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1921–1931)*, İstanbul 1994.
- Selçuk, Mustafa, “Falih Rifkî Atay Biyografisine Katkı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt:44, Sayı:44 (2012), ss.197-208.
- Şirin, Funda Selçuk , “Ulus Devlet İnşasında Basının Rolü: Falih Rifkî Atay”, *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 21-22 Ekim 2010, ss.127-139.
- Şirin, Funda Selçuk, “II. Dünya Savaşı Karşısında Bir Aydın: Falih Rifkî Atay”, *Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı*, Ankara 2015, s. 357-377.
- Şirin, Funda Selçuk, “Sovyet Rusya ve İtalya Gezilerinin Türk Siyasal Yaşamına Etkisi (1930-1932)” *Folklor Edebiyat*, Cilt: 19, Sayı 73, (2013/1), s.105-130.
- Şirin, Funda Selçuk, “The Traumatic Legacy of the Balkan Wars for Turkish Intellectuals”, *War and Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913 and Their Sociopolitical Implications*, Edited by, Hakan Yavuz and İsa Blumi, The University of Utah Press, Utah 2013, ss.679-703.
- Şirin, Funda Selçuk, “Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşlarının Rolü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXVIII/2, (2013), ss.523-548.
- Şirin, Funda Selçuk, “Ulus Devlet İnşasında Bir Aydın”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: X, S:1, (Yaz-2010), s.137-148.
- Şirin, Funda Selçuk, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Aydın Falih Rifkî Atay*, İstanbul 2014.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931)*, Ankara 1981.
- Türk Meşhurları*, İstanbul 1933–1935.
- İnönü Ansiklopedisi*, Cilt:4, Ankara 1950.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi*, Dosya No: 37539, Sicil No: 463.
- Urgan, Mina, *Bir Dinazorun Anıları*, İstanbul 2008.

Weber, Max , *Sosyoloji Yazıları*, İstanbul 1987.

Yenileşme Donemi Türk Edebiyatı Seçmeler, Falih Rıfkı Atay, Haz: Mustafa Yücel, Ankara, 2003, s. 12.

Yılmaz, Sevinç, “Celal Sahir Erozan ve Falih Rıfkı Atay’ın Kaynaklarda Rastlanmayan Bir Eseri: Yeni Kitap”, *Turkish Studies*, Volume 5/4 Fall 2010, s.1632-1653.

Yöntem, Ali Canip, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1931.